

SCHOOL DEVELOPMENT - KEY THESES IN SEARCH OF CHANGE

Iliyan Rizov

Konstantin Preslavsky University of Shumen, Republic of Bulgaria, il.rizov@shu.bg

Abstract: The publication offers an analysis of key issues related to changing attitudes to reforming school and pre-school education by building a school community (pupils, parents, teachers and other school-related individuals and organizations) as a joint venture based on mutual agreement values. There are pointed main discussion topics/principles that the author identifies as a teacher (trainer) of teachers, parents and students. Initial positions have been defined, from which parents, pupils and teachers have to start building the school community as the only agents of change. The reform of the education system, according to the author, should not be limited to internal reforming the school as an institution, but necessarily going through the building of a school community. This is the way of empowering parents, students and teachers, in which the school community becomes a natural environment for ongoing reforms and validation of real learning, according to the best interests of the child.

Keywords: school and pre-school education; school community; interaction: family – school; inclusive education, empowerment, parents, students and teachers.

РАЗВИТИЕ НА УЧИЛИЩНАТА ОБЩНОСТ – КЛЮЧОВИ ТЕЗИ В ТЪРСЕНЕ НА ПРОМЯНАТА

Илиян Ризов

Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”, Департамент за информация, квалификация и продължаващо образование – Варна, Република България, il.rizov@shu.bg

Резюме: Публикацията предлага анализ на основни тези, свързани с промяна на нагласите за реформиране на училищното и предучилищно образование чрез изграждане на училищна общност (ученици, родители, учители и други свързани с училището лица и организации) като обединение, основано на взаимно договаряне в името на общи ценности. Посочват се основни дискуссионни тези/принципи, които авторът е идентифицирал в ролята му на обучаващ (треньор) на учители, родители и ученици. Дефинирани са изходни позиции, от които трябва да се тръгва в процеса на изграждане на училищната общност от родители, ученици и учители, като единствено възможни агенти на промяната. Реформата в образователната система, според автора, не трябва да се свежда единствено до вътрешното реформиране на училището като институция, а задължително преминава през изграждането на училищна общност. Това е пътят на овластяване на родители, ученици и учители, при който училищната общност става естествена среда за продължаващи реформи и утвърждаване на реално учене, съобразно висшите интереси на детето.

Ключови думи: училищно и предучилищно образование, училищна общност, взаимодействие семейство – училище, приобщаващо образование, овластяване, родители, ученици, учители.

Този доклад е изработен във връзка с изпълнението на вътрешноуниверситетски проект на тема „Очаквания и удовлетвореност на участниците в образователния процес от обучението ” (Договор № РД-08-168/09.02.2018г.), финансиран от Фонд „Научи изследвания“.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В мониторинговия доклад за образованието през 2017г., Европейската комисия отбелязва, че Българската държава започва да обръща по-голямо внимание на приобщаващото образование, но основни проблеми не са преодоляни: неравенство във финансирането на училищата в неравностойно положение; ниски резултати по отношение на основни умения (PISA); висок процент на учениците, преждевременно напускащи училище.

Независимо от отбелязания напредък в интереса на Държавата към приобщаващото образование, експертното и политическо търсене на политики за повишаване на качеството на образование продължава да бъде далеч от идеята, че то трябва да създава възможности, а не препятствия. Приобщаващото образование

се свързва повече с права, отколкото с ефективност, а това не винаги е достатъчно мотивиращо за образователната администрация в предприемането на образователни промени. От друга страна, самата идея за приобщаващо образование се интерпретира преди всичко „документално“, на равнище училище, и не се свързва с необходимостта да се работи за развитие на училищните общности, както и да се разчита на партньорството на съставляващите я групи (учители, ученици, родители и свързаните с училището лица и организации). Под повърхността на ролевите изисквания, закрепени едностранно с правилници от страна на училищните администрации, не рядко тлеят конфликти между родители, учители и ученици. Не случайно тяхното проявление все по-често става обект на медийно отразяване и обществено неодобрение, свързано с отношението на образователните институции към личността на ученика (както и обратното).

Идеята, че училищното и предучилищно образование трябва да поставят в центъра на образователния процес личността на ученика, не се е утвърдила все още в професионалните и непрофесионални разбирания на голяма част от обществото. Разбирането, че всяка група от училищната общност (учители, ученици, родители и др.) споделя отговорности и има възможност да определя приоритетите в своето развитие, както и да участва равноправно в развитието на училището, постепенно си пробива път. Но дали образователните институции са достатъчно отворени, за да подкрепят този процес?

Въпреки безспорните цивилизационни промени, настъпили с утвърждаването на Конвенцията за правата на детето, обществото ни изпитва проблеми в осъзнаването на ключови принципи, свързани с мястото и ролята на основните агенти на образователния процес. Реформата в образованието трябва да отразява възстановяването на естественото място на детето, неговите родители и учители спрямо образователния процес. Дали реформата подкрепя тази идея или не, е въпрос, на който трябва да се отговаря перманентно, включително с множество системни проучвания.

През последните години се забелязва оживена динамика в професионалните и непрофесионални нагласи/очаквания за ролята на образованието, неговото качество и отношенията между трите страни – деца, родители и учители. Стимулатори на тази повишена обществена активност са новоприетия Закон за училищното и предучилищно образование и последвалите от това реформи в системата, както и възникналите спорове по отношение на приемането на нов Закон за детето.

На фона на тази обществена активност, изследователите отбелязват, че са необходими изследвания, които да отразяват актуалната динамика в нагласите и очакванията на различните участници в образователния процес (Минчева - Ризова, М., 2010:53) и същевременно да се подкрепи процеса на изясняване на основните принципи, върху които би трябвало да се изгражда развитието на училищната общност. Нужни са и ясни дефиниции за това какво е училищна общност и критериите за нейното постигане (Виж повече: Кон, А., 2011: 123; Минчева - Ризова, М. и Ил. Ризов, 2002: 19).

2. ОТ УЧИЛИЩЕ КЪМ УЧИЛИЩНА ОБЩНОСТ - ПРИНЦИПИ И ОСНОВАНИЯ ЗА ПРОМЯНА

Натрупаният опит от работата на автора като обучаващ (треньор)¹⁷ във форми за съвместни обучения на учители, родители и ученици по теми, свързани с изграждането на училищните общности дава основание да се открият следните тези (принципи), които срещат съпротиви, различно мотивирани както от родители, така и от учители. Най-безспорно е тяхното приемане от страна на учениците. Тук ще представим някои от тях:

(1) Семейството носи първостепенна отговорност за образованието и развитието на своите деца.

„Родителите или, според случая, законните настойници носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето. Висшите интереси на детето са тяхна основна грижа.” (Член 18 от „Конвенция за правата на детето”)

Цивилизационните промени в края на XX век признаха ролята на родителите като първи и най-важни „учители” на своите деца. Тази промяна на утвърждаване на родителските ангажменти се осъществи чрез законодателни промени (провокирани от Конвенцията за правата на детето и др.), които дефинират отговорността на родителите за развитието на техните деца. Формализира се естественото право на

¹⁷ Съвместно с д-р Мариана Минчева – Ризова, в рамките на Департамент за информация, квалификация и продължаващо образование – Варна към Шуменски университет “Епископ Констан Преславски”.

родителите да бъдат най-отговорните, най-заинтересовани и най-влиятелни лица за развитието на техните деца. Това обстоятелство постепенно започна да променя ролята на семейството спрямо училището, които са сравними с тези на потребител и мениджър. Когато училището не разбира променената ролева позиция на семейството спрямо образованието, то превръща родителите в агенти на конкуренцията, вместо партньори в образователния процес.

Развитието на отношението на родителите към образованието прави абсурдно самозатварянето на училището. Все по-ясно се осъзнава, че без участието на родителите в училищния живот не може да се гарантира, на първо място, безопасност за децата им и по-високи стандарти на живот в условията на училищната институция. Най-острите реакции на неудовлетвореност на родителите от работата на учебните заведения (включително детските градини и ясли), напълно обяснимо, са предизвиквани от многобройните случаи на недобра грижа за децата, агресивното поведение спрямо тях и неприемливите материални условия. По-голяма част от родителите трудно могат да се произнесат за трудността и неадекватността на учебното съдържание, както и за неефективността на методите на обучение/възпитание, но всички са еднакво (универсално) заинтересовани от гарантирането на безопасност за техните деца в системата на предучилищното и училищно образование. Това ги превръща в потенциални и реални агенти на промени, независимо от това дали те винаги носят позитивен ефект. Например, въвеждането на видеокамери в училищата и детските градини под натиска на родителите не е доказано, че води до подобряване на взаимоотношенията между децата и изграждането на партньорство в училищната общност, което, от своя страна, има директна връзка с постигането на по-висока безопасност за децата. И вероятно не това е целта на иновацията. Важното в този процес е, че е събудена родителската рефлексивност по отношение на проблеми в училищата и предучилищните заведения, които са смятани за вътрешно институционални, че с това е повишена родителската активност, която търси съответното овластяване за разрешаването им, защото са свързани най-пряко с живота и здравето на техните деца.

Въпреки двуполусното място, което си отреждат родители и учители по отношение на възникнали проблеми във взаимодействието им, тяхната противопоставеност се демонстрира на равнището на техните роли и се отстоява обикновено публично. На равнището на техните дълбоко личностни възприятия, педагогически оценки и убеждения, границите на двете страни, възприемани като противоположни, се размиват. На обученията (тренинги и други форуми), провеждани съвместно за учители и родители, те споделят педагогически идеи, които се разделят по демаркационната линия на личните им убеждения и по-малко се определят под влияние на техните роли - като родители или учители. Не рядко и двете страни забравят, че по-голяма част от професионално ангажираните с ролята „учител“ са родители, а родителите, които не са учители, от своя страна също, макар и непрофесионално, играят ролята на учители. Като родители, учителите имат възможност да изпитат на „свой гръб“ несъвършенствата на системата. (За много от тях това е твърде драматична роля, която крие рискове за тяхното психично здраве. Виж повече: Mortag, I., Nowosad, I., Orltapp, M. and other, 2012:287) Тези сходни позиции – на родителя и на учителя, ги прави своеобразни съучастници в преживяванията, свързани с проблемите на детското развитие, правилното възпитание и обучение. Затова конкретната училищна общност е много повече от сбора на ролята, които участват в театъра на училището.

Каквото и да се е случило в обществото ни през последните 30 години, то е станало повече говорещо, по-диалогично и в някаква степен – по-откровено. С това се е увеличила и възможността за диалог между участниците в училищната общност. Първоначално невидимо, а после все по-видимо е започнал процес на своеобразна „деинституционализация“ на училището. Този процес протича успоредно с друг процес – този на овластяване на семействата. Той се развива по причини, стоящи извън училищното образование, но е стимулиран от невъзможността на училището само да се справя с многобройните си вътрешни (институционални) и екзистенциални проблеми.

Наблюденията върху поведението на учители и родители на съвместните обучения довеждат логично (без изненада) до извода, че противопоставянето на двете роли не е свързано с ценностни различия. Представители и на двете роли – родителската и учителската, изпитват аналогични съпротиви по отношение на идеи, принципи и разбирания, които бавно се налагат в полето на социалната, гражданска и педагогическа прагматика. Един от възгледите е споменатият вече принцип, че семейството е първостепенен фактор за развитието на децата и затова то носи своята първостепенна отговорност. Макар тази идея (залегнала в основите на Конвенцията за правата на детето) да изглежда най-безспорна (в сравнение с

посочените по-долу), мнозина представители на училищните администрации (или на други институции за работа с деца) все още изпитват колебания при вземането на конкретни решения, свързани както с родителската представителност в управлението на училището, така и с разрешаването на интегрирани проблеми сред маргинализирани групи семейства. Не са малко и учителите, които под влиянието на добри подбуди, трудно и „с уговорки“, приемат, че училището не може да замести семейството, то само може да го подкрепи. С времето това убеждение звучи все по-малко радикално, така както все повече става ясно, че постиндустриалното училище е това, което се разделя бавно и мъчително и с други принципи, които пречат на неговите обитатели да се чувстват добре.

(2) Училищата са за децата и повече принадлежат на родителите, отколкото на тези, които работят в него.

Тази теза изглежда по-малко безспорна от предходната, най-малко заради сравнението, което се съдържа в нея между родители и работещите в системата на образованието.

Професионализацията на дейностите обикновено се съпътства от процес на отчуждаване на потребителя от услугата. С появата на училището като държавна институция, която е задължителна за децата в определен период от техния живот, а родителите осигуряват присъствието им в нея, се извършва своеобразен акт на делегиране на родителските отговорности на държавата по отношение на развитието и възпитанието на техните деца. („Родителите са до тук!“ е не само метафора на разграничаващата се и защитаваща се от родителите институция, но и реален надпис на вратите на много български училища.) Задълбочаващият се процес на „одържавяване“, „институционализиране“, „централизиране“ на училищата през изминалото столетие предизвика друг процес – този на отчуждаване на семействата от образованието, както и на родителите от своите деца, довело и до изоставяне на деца в институции (в пряк и преносен смисъл). Има много сходства между изоставянето на деца в социални институции, поради невъзможност на родителите им да се грижат за тях и задължителното обхващане на децата в училище, поради невъзможност на родителите да осигурят други, признати от държавата, начини за образование на своите деца.

След започналия процес на деинституционализацията на грижите за деца в социалната система, не идва ли ред на динституционализацията на образователните заведения? Идеята за приобщаващо образование съдържа част от отговорите на този въпрос. Тя е мотивирана от необходимостта да се овластят семействата в образователния процес на децата, а училищата да се превърнат в места за деца (така както ни го напомня Х.Плакроуз със заглавието на своята книга: „Училището – място за деца“). Всъщност, училището е неудобно (недостойно) място за всички - учители, деца и родители. Затова е нужно да се мисли за кого всъщност е то, кой е крайният потребител на услугата? За кого е удобен съществуващият ред и за кого-не? Защо деца, които не искат да посещават българското училище, с желание посещават училище в други държави? И, ако по документи признаваме, че, най-важната цел на образованието е развитието на личността на детето, то решенията, които вземаме за устройството на образованието, дали отговарят на този най-висш интерес за детето? В педагогическата прагматика трудно се определя понятието личност по разбираем за детето (и за учителите) начин, но това вече е друг проблем. (Виж повече: Минчева - Ризова, М. и Ил. Ризов: 2002)

(3) Училището е много повече от една административна единица (елемент на образователната система), то е събирателен център на училищната общност.

Училището е синоним на училищна общност. Звучи либерално и в този смисъл, към днешния ден, може би тази теза не изглежда модерна. Въпреки това, темата за училищната общност плахо си пробива път в квалификационните програми на университетите. (Виж например: ДИКПО: 2018/2019) Появява се интерес на училищните ръководства към подобряване на взаимодействията с родителите. Обикновено учителите и училищните ръководства посочват, че за тях това е един от най-актуалните проблеми. В повечето случаи проблемът се интерпретира на равнището на междуличностните конфликти, част от общата картина на агресивност в обществото. В по-малка степен се открива, че противоречията са предпоставени и на равнището на сблъсъка на семейството с държавата. Еднакво значим и тревожен е този конфликт, както за семействата, чиито стандарти за добро възпитание и развитие на децата далеч надхвърлят предлаганите от държавата възможности, така и за семействата, които се нуждаят от подкрепа, за да достигнат удовлетворителни стандарти в грижите и образованието за своите деца. Решенията на проблема за

задълбочаващите се противоречия между стандартите¹⁸ на различни групи семейства и стандартите, които предлагат учебните заведения, обикновено се търсят в предлагането на унифицирани решения за деца и семейства с различни потребности и възможности. Затова тези решения най-често са неуспешни. (Пример: Според много политици, задължителното предучилищно образование от 4 годишна възраст ще гарантира обхващане на децата от маргинализираните семейства в детските градини. Но за много други деца, това, което предлагат детските градини, е неудовлетворяващо техните потребности и е далеч под изискванията на техните родители и под стандартите за добра грижа и целесъобразно обучение)

Успешните решения могат да се намерят там, където е общността. Това е всеизвестна истина, но „централизъмът“ не я обича.

Училищната общност включва множество групи, които са свързани с училището чрез личностни връзки, професионални роли, или по друг принцип (например, местоживеене). Училищната общност включва учители, ученици и родители, както и широк кръг от съграждани; всички обслужващи звена, които подкрепят училището, и службите, чиито фокус са младите хора: здравни и социални служби, неправителствени организации, търговски обекти, центровете за организиране на свободното време и за оказване на психологическа подкрепа на младите хора. Училищната общност, в истинския смисъл на понятието, е състояние на тези връзки, при които хората от различни групи се чувстват овластени, равнопоставени, споделят общи ценности и си взаимодействат в общ интерес. От тази гледна точка, в повечето случаи, днес можем да говорим за училищните общности само като събирателен образ на различни групи хора, свързани чрез връзките им по отношение на учениците в училището. Училищната общност (в пълния смисъл на понятието) не е формален сбор от хора. Тя винаги е в процес на изграждане, постигане. Съществуват училищни администрации, които подкрепят този процес, както и други – които го възпрепятстват.

(4) Децата учат и се развиват най-добре, ако образователният процес се осъществява в рамките на училищната общност.

Показател за ефективността на училището е степента, в която то успява да съдейства за интегрирането на различните групи (ученици, учители, родители, общественост и др.) в една функционална училищна общност.

Изборът, направен от училището по отношение на характера на взаимоотношенията с родителите, е показател за училищните ценности и нагласи. Изборът на тези взаимоотношения безспорно въздейства на чувствата и поведението на учениците и на техните родители. Това определя общата атмосфера (етосът), в която работят всички в училище и пряко влияе върху постиженията на ученици (и учители).

Съществуват множество изследвания, които доказват взаимовръзката между успеха от ученето, личностните постижения на учениците и възможността им да учат заедно в процес на сътрудничество със своите съученици, в позитивна атмосфера и партньорство с учители и родители. (Виж повече: Селигман, М., 2017: 95-117; Johnson & Johnson, 2013: 372-374; Johnson & Johnson, 1989) Ефектът от начина на живот на учениците в рамките на добре развита училищна общност, където проблемите и противоречията се разрешават чрез договаряне и заедно се търсят удовлетворителни решения за всички страни, превръщат училището в естествено място за гражданско образование на децата. Това едва ли се нуждае от доказване поне в рамките на възприетата от нас система от ценности, които непрекъснато прокламираме на тържества и в документи.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Повечето училища трудно намират път до семействата. Идеята те да бъдат приобщени, в повечето случаи остава чужда и неразбрана, защото „стопани“ продължават да бъдат тези, които определят правилата, скрити зад държавните разпоредби и вътрешните си правилници. Без съмнение, училището трябва да се опитва да приобщава родители и ученици, но приобщаваните по-често си остават „гости“. Когато казваме на гостите да се чувстват като у дома си, не им казваме, че могат да управляват дома ни. Така е и с училището. Може би приобщаващи и приобщавани трябва да си разменят ролите, или да избягат от правилата и нагласите, които обичайно придружават техните роли, трансформирайки се до равнището на равнопоставеност в една

¹⁸ Имаме предвид не само стандартите, свързани с материалната база, а всички стандарти, които се отнасят до осигуряване на обучение, което реално подкрепя развитието на децата.

истинска общност. Тогава няма да има нужда някой да приобщава някого, а приобщаващото образование вече ще е станало приобщено от общността образование.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] ООН (1989) Конвенция за правата на детето.
- [2] Европейска комисия (2017) Мониторинг на образованието и обучението в България.
- [3] Кон, А. (2011) Митът за дисциплината. С.
- [4] Минчева - Ризова, М. (2010) Несъстоялото се порастване или накратко за затруднените родители, детската градина и за детето между тях. Варна. (http://www.sauchastie.org/pubs/docs/pub_file_55.pdf)
- [5] Минчева - Ризова, М. и Ил. Ризов. (2002) Образователен подход „Умения за живот”: Развитие на личностни и социални умения в училище. С. UNICEF. (<https://www.unicef.bg/assets/PDFs/new/37.pdf>)
- [6] Плакроуз, Х. (1992) Училището – място за деца. С.
- [7] Селигман, М. (2017) Благоденствие. С.
- [8] Учебен план на ДИКПО-Варна към Шуменски университет „Епископ „Константин Преславски за 2018/2019 (http://dikpo.shu.bg/dox/plan18/1_temi_za_kolektivi2018.pdf)
- [9] Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2013) The impact of cooperative, competitive, and individualistic learning environments on achievement. In J. Hattie & E. Anderman (Eds.), International handbook of student achievement (372-374). New York: Routledge.
- [10] Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1989) Cooperation and competition: Theory and research. Edina, MN, US: Interaction Book Company.
- [11] Mortag, I., Nowosad, I., Ortlepp, M. and other (2012) Qualität des Lebens und Qualität der Schule Wohlfühlen in der Schule aus der Sicht der Beteiligten, Leipzig/ Zielona Góra, Uniwersytet Zielonogórski.